

Olha Lazarovych

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Iwano-Frankiwnsk (Ukraina)

olha.lazarovych@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4130-2959

SPECYFIKA NAUCZANIA DIALEKTOLOGII NA POLONISTYCE W IWANO-FRANKIWSKU W PERSPEKTYWIE GLOTTODYDAKTYCZNEJ

Człowiek ze swoją mową zrośnięty jest ciaśniej niż drzewo z ziemią.
(Mieczysław Jastrun)

1. WPROWADZENIE

Trzydzieści lat temu w 1993 r. na Przykarpacim Uniwersytecie Narodowym im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwnsku (Ukraina) na wydziale filologii zaczął działalność kierunek polonistyki. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w 1991 r. granice zostały otwarte, stosunki z Rzeczpospolitą Polską zaczęły się rozwijać w różnych sferach, m.in. w dziedzinie edukacji. Język polski coraz częściej był wprowadzany jako drugi język obcy (zamiast niemieckiego czy francuskiego) w szkołach Iwano-Frankiwnska, więc powstał problem szkolenia nauczycieli języka polskiego i tłumaczy. Od tego czasu program kształcenia polonistów był udoskonalany i podlegał licznym zmianom. Dialektologia, historia języka polskiego i gramatyka historyczna języka polskiego z reguły były nauczane w pierwszych semestrach. Dialektologia i gramatyka historyczna są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ zajmują się ewolucją języka i zmianami w jego strukturze w perspektywie diachronicznej. Gramatyka historyczna bada zmiany w strukturze gramatycznej języka w ciągu jego dziejów, obejmując zmiany fonetyczne, morfologiczne, słowotwórcze, składniowe itp. Dialektologia analizuje różnice regionalne w języku, w tym również historyczne dialekty i ich ewolucję. Zatem badania gramatyki historycznej mogą być użyteczne dla dialektologii, ponieważ pomagają zrozumieć, jakie zmiany zachodziły w historii w poszczególnych dialektach.

Oczywiste jest to, że dialektologia ma specjalny charakter i zajmuje szczególne miejsce w językoznawstwie, nie jest tylko jego działem, ale powinna być rozumiana szerzej, jako część językoznawstwa, mająca dużą samodzielność „opartą na specyfice przedmiotu i metod oraz na rozległości zakresu badań, a także na rozbudowanych, sobie tylko właściwych stosunkach z innymi naukami” (Handke 1986: 45).

Ten kierunek lingwistyki, określany dotąd tradycyjnym terminem dialektologia, różni się od językoznawstwa opisowego czy porównawczego, z jego działami historycznym i typologicznym, tym, że uwzględnia on nie język ogólnonarodowy ani ogólnonarodowe języki pokrewne, lecz interesuje się szczególnie stanem, wzajemnymi stosunkami i pochodzeniem języków, którymi mówią ugrupowania starego osadnictwa ludności wiejskiej, zamieszkującej poszczególne regiony terytorium etniczno-językowego (Dejna 1993: 11–12).

2. CELE I PRZEDMIOT OPRACOWANIA

Celem niniejszego opracowania jest omówienie specyfiki nauczania dialektologii i terminów z zakresu dialektologii w perspektywie glottodydaktycznej. Nauczanie dialektologii studentów, którzy zaczynają uczyć się języka polskiego jako obcego, może pomóc w przygotowaniu ich do nauczania języka polskiego w różnych kontekstach oraz w zrozumieniu zjawiska różnorodności językowej w Polsce.

Dla polonistów dialektologia polska jest ważna, ponieważ pomaga zrozumieć różnice dialektalne w języku polskim, co może mieć znaczenie w badaniach lingwistycznych, literackich i kulturowych.

Cele dialektologii obejmują badanie różnorodności dialektalnej w języku, zrozumienie procesów ewolucji językowej, identyfikację cech regionalnych oraz ustalenie ich wpływu na komunikację i kulturę. Pojęcie dialektologii, jej celów i metod zmieniło się na przestrzeni lat, więc w badaniach dialektologicznych można wyróżnić kilka kierunków. Na pierwszą połowę XX wieku przypada głównie rozwój dialektologii historycznej, której przedmiotem są „rozważania na temat historii zarówno oddzielnych zjawisk dialektycznych, jak i mniejszych i większych ich zespołów w ramach jednego, kilku lub nawet wszystkich dialektów” (Taszycki 1956: 60). W drugiej połowie XX wieku coraz większe znaczenie zaczęła zyskiwać dialektologia synchroniczna stosująca metody socjolingwistyczne. W końcu dyscyplina ta łączy się z etnolingwistyką i lingwistyką kulturową (Rzetelska-Feleszko 2002: 109).

Kurs dialektologii polskiej ma na celu uświadomienie słuchaczom polonistyki, że istnieją systemy komunikacji inne niż język literacki, przekonanie ich, że gwara nie jest „gorszym” systemem komunikacji niż język literacki, dlatego nie można jej dyskredytować, jednak jej użycie jest ograniczone do sytuacji nieformalnych i środowiskowo-rodzinnych. Studenci muszą mieć wiedzę na temat gwarowych źródeł błędów językowych. W ramach tego przedmiotu zapoznają się oni również z odmia-

nami regionalnymi polszczyzny oraz w zarysie z historią dialektologii polskiej i jej najwybitniejszymi badaczami.

Jak pisała B. Bartnicka-Dąbkowska, do studiowania dialektologii nie trzeba polonistów zachęcać, ponieważ ich ambicją jest osiągnięcie jak najlepszej znajomości języka we wszystkich jego odmianach. Ale nie zawsze studenci uświadamiają sobie korzyści, jakie przynosi im poznawanie gwar. Po pierwsze, studiowanie dialektologii ułatwia zrozumienie procesów rozwojowych, które zaszły w historii polszczyzny i zachodzą w języku współczesnym. Po drugie, występowanie w gwarach zjawisk archaicznych obok przejawiania się zupełnie nowych tendencji stanowi najlepszą ilustrację tezy o rozwoju i zmienności języka. Po trzecie, ze znajomości dialektów możemy wysnuwać wnioski dotyczące nie tylko przeszłości języka polskiego, ale i jego przyszłości, bo gwary niekiedy wyprzedzają rozwój języka literackiego. Należy tu podkreślić stały wpływ gwar na język literacki. Ucząc się języka polskiego, osoby mówiące dziś jeszcze gwarami wnoszą do wymowy ogólnopolskiej swoje nawyki artykulacyjne, formy, wyrazy, frazeologizmy, dotychczas w literackiej polszczyźnie niewystępujące. Wreszcie, znajomość gwar polskich pozwala trafnie ocenić wartości artystyczne utworów wielu pisarzy, którzy wprowadzili do języka swoich dzieł stylizację gwarową¹ (np. Reymont, Tetmajer, Orkan czy też Sienkiewicz albo Żeromski), a znajomość dialektologii ukraińskiej pozwoli zrozumieć np. utwory Wincenza. Dialektyzacja tekstu to proces polegający na oddaniu w tekście literackim cech charakterystycznych dialektu lub gwary. Polega to na stosowaniu fonetycznych, morfologicznych, leksykalnych i składniowych cech danego dialektu w celu uwiarygodnienia dialogów lub charakteryzacji postaci. Dialektyzację można stosować w celu uwydatnienia regionalnego tła, zwiększenia autentyczności dialogów lub celowego ograniczenia zrozumiałości tekstu dla określonego efektu stylistycznego.

Brak poczucia wartości dialektyzmu w tekstach literackich może być uznany za usterkę językową albo błąd językowy. Problem dialektyzacji powinien być omawiany na podstawie znajomości cech gwarowych, a zatem po uprzednim zapoznaniu studentów z elementami dialektologii. Tylko w taki sposób będą oni mogli zrozumieć istotę dialektyzacji w utworze literackim oraz problem autentyzmu w literaturze.

Zagadnienie dialektyzacji nie może być punktem wyizolowanym, samoistnym, ale musi się łączyć integralnie zarówno z zagadnieniami nauki o języku, jak i o literaturze, z problematyką folkloru, musi nawiązywać do kwestii zbieractwa i ochrony zabytków kultury ludowej, musi wreszcie wyrażać odpowiedni stosunek do gwary i ludu wiejskiego (Bodnarowska-Kobylińska 1972: 101).

---

¹ Stylizacja gwarowa polega na nadawaniu utworowi gwarowych cech językowych. Stopień dialektyzacji utworu bywa różny. Są utwory pisane oryginalną gwarą przez autorów pochodzących z okolicy, której gwarę znają od dziecka, i są utwory, którym autorzy nadają tylko pewne cechy gwarowe: wprowadzają charakterystyczne wyrazy i formy wyrazowe do opisów i do dialogów po to, aby całość sprawiła wrażenie języka wsi. Zależy od rodzaju utworu i od tego, w jakim stopniu autor zna gwarę (Bodnarowska-Kobylińska 1972: 91).

Oczywiście dla studentów polonistyki w Polsce, dla których polski jest językiem rodzimym, nauka dialektologii nie jest tak trudnym zadaniem jak w wypadku studentów z Ukrainy.

Przed autorami programu kształcenia polonistów w Ukrainie staje zatem pytanie: czy warto wprowadzać dialektologię polską na studiach polonistycznych? Przecież na pierwszym roku studiów studenci od zera zaczynają uczyć się języka polskiego. Czasem kilku studentów już posługuje się językiem polskim na poziomie A1/A2. Pod koniec pierwszego roku studenci dobrze sobie radzą z rozumieniem tekstów, potrafią stosować potoczne wyrażenia i proste wypowiedzi dotyczące potrzeb życia codziennego, formułować pytania z zakresu życia prywatnego, dotyczące miejsca, w którym mieszkają, ludzi, których znają, i rzeczy, które posiadają, umieją również odpowiadać na pytania z tych zakresów. Ponadto umieją prowadzić prostą rozmowę, potrafią się porozumiewać w prostych sytuacjach komunikacyjnych, w prosty sposób opisywać otoczenie, w którym żyją, a także poruszać sprawy związane z najważniejszymi potrzebami życia codziennego. Pod koniec pierwszego roku studiów jest to więc znajomość języka polskiego na poziomie A2/B1. Na drugim roku studiów studenci zapoznają się z historią języka polskiego i elementami gramatyki historycznej języka polskiego. Najwięcej uwagi poświęca się zagadnieniom fonetycznym, gdyż bez ich znajomości nie sposób zrozumieć wielu zjawisk występujących w fonetyce współczesnego języka polskiego (np. alternacje samogłosek lub spółgłosek). W zakresie fleksji uwagę zwraca się na podział rzeczowników na deklinacje, czasowników na koniugacje oraz rozwój form czasu teraźniejszego i przeszłego na gruncie polskim.

Na drugim roku studenci poznają także dialektologię polską, która z jednej strony jest ściśle powiązana z historią języka polskiego i gramatyką historyczną, z drugiej strony dostarcza pewnej wiedzy istotnej dla nauczania języka polskiego. W gwarach przechował się wielki zasób wyrazów należących do dziedzictwa prasłowiańskiego, zachowały się też do dziś zjawiska charakterystyczne dla języka polskiego w dobie staropolskiej. Poznanie dawnych odmian polszczyzny, które były podstawą języka narodowego, jest obowiązkiem polonisty.

Studenci powinni zrozumieć, skąd pochodzi język polski, jak się rozwijał, poznać periodyzację dziejów języka polskiego, powinni zapoznać się z najdawniejszymi za-
bytkami języka polskiego i ich pisownią. Oczywiście trudno mówić o pochodzeniu i początkach rozwoju języka literackiego bez znajomości dialektów. Języki literackie kształtują się zwykle na podłożu jednego z dialektów ludowych, rozwijają się dzięki wpływowi innych dialektów, czerpią z nich nowe wyrazy i formy. Dyskusja o pochodzeniu polskiego języka literackiego toczyła się w językoznawstwie polskim przez kilkadziesiąt lat. A. Kryński, K. Nitsch, M. Malecki, T. Lehr-Spławiński, J. Łoś, S. Rospond, J. Kuryłowicz, S. Urbańczyk bronili tezy o wielkopolskim pochodzeniu polskiego języka literackiego. Przeciwnikiem tej tezy był A. Brückner wraz z S. Sz-

berem, W. Taszyckim, T. Milewskim, którzy opierając się na argumentach pozajęzykowych, zaczerpniętych z dziejów kultury i literatury polskiej, podstawę polszczyzny literackiej wywodzili z Małopolski. Obie strony wychodziły z założenia, że język polski powinien mieć jednolitą podstawę dialektalną (Dubisz 2022: 197). Nie znaczy to, że inne dialekty nie wpływają na język ogólnonarodowy. Czasem w odpowiednich warunkach narzucają mu one swoje cechy dialektalne. Tak było z językiem ogólnopolskim,

w którym za normy wspólnego języka uznane były w jednych wypadkach cechy dialektu wielkopolskiego, potem dialektu małopolskiego i wreszcie mazowieckiego – w miarę tego, jak stolica państwa i ośrodek kulturalny przenosił się z Gniezna i Poznania do Krakowa, a wreszcie do Warszawy. Ponaddialektalny język ogólnonarodowy formuje się do pewnego stopnia jak gwary przejściowe przez uzupełnienie nie zróżnicowanych dialektalnie właściwości tymi spośród cech dialektalnych, które przez twórców, kodyfikatorów i użytkowników języka ogólnonarodowego w danym czasie były z jakichś względów uważane za lepsze, poprawniejsze – więc godne uznania za normy powszechnie obowiązujące (Dejna 1993: 25).

Program zajęć z dialektologii dla studentów polonistów

Tematy
<ol style="list-style-type: none"> 1. Dialektologia polska w systemie przedmiotów filologicznych. Cele i zadania kursu dialektologii. Podstawowe pojęcia i terminy: dialekty, socjolekt, gwara ludowa, narzecze; dialektyzm (fonetyczny, leksykalny, frazeologiczny, fleksyjny), cechy dialektalne (izofony, izomorfy, izoleksy, izogłosy), regionalizm. 2. Dialekt a język literacki. Głos w dyskusji o pochodzeniu polskiego języka literackiego. Stan badań i osiągnięcia dialektologii polskiej. 3. Historia rozwoju dialektologii polskiej. Krakowska i warszawska szkoła dialektologiczna. 4. Dialektografia polska, mapy i atlasy gwar polskich. 5. Klasyfikacja dialektów. Ugrupowanie dialektów polskich oraz podstawowe kryteria tego podziału – mazurzenie i zjawiska pokrewne (siakanie, kaszubienie), fonetyka międzywyrazowa (udźwięczniająca i ubezdźwięczniająca). 6. Fonetyka i fonologia w gwarach polskich. <ol style="list-style-type: none"> 6.1. Wybrane zagadnienia z zakresu konsonantyzmu: asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych miękkich; wymowa spółgłosek wargowych twardych; spółgłoski przedniojęzykowe, zachowanie elementu drżącego przy wymowie <i>r'</i>, wymowa <i>l</i>, <i>ł</i>; realizacja grup spółgłoskowych <i>śr</i>, <i>źr</i>; spółgłoski tylnojęzykowe. 6.2. Wybrane zagadnienia z zakresu wokalizmu: wymowa samogłosek w nagłosie; samogłoski <i>i-y</i>; kontynuanty dawnych samogłosek długich; samogłoski nosowe w dialektach; kontynuanty dawnych spółgłosek zgłoskotwórczych w dialektach polskich; odstępstwa od przegłosu; oboczności <i>ja-je</i>, <i>ra-re</i>.   7. Fleksja. Deklinacja rzeczowników: kategoria męskoosobowości w dialektach, rodzaj. Deklinacja zaimkowo-przymiotnikowa. Koniugacja. Odmienne od ogólnopolskich końcówki w koniugacji czasowników. 8. Słowotwórstwo w dialektach. 9. Stylizacja gwarowa w literaturze. 10. Zajęcia praktyczne z analizą językową tekstów gwarowych, zapisanych transkrypcją fonetyczną i półfonetyczną. Czytanie i słuchanie tekstów gwarowych, analiza cech gwarowych, porównywanie z polszczyzną ogólną.

Przedstawione w powyższej tabeli tematy prezentowane są na wykładach i zajęciach praktycznych, głównie uwagę zwraca się na terminologię z zakresu dialektologii. Nad wybranymi tematami studenci pracują samodzielnie, np. nad przesłuchaniem tekstów gwarowych, ich analizą w celu odpowiedzenia na pytania, czym się różnią i jakie mają wspólne cechy, czym różnią się od języka literackiego.

Nauczanie dialektologii studentów, którzy zaczynają uczyć się języka polskiego jako obcego, może być bardzo pomocne w zrozumieniu różnorodności językowej w Polsce i przygotowaniu ich do nauczania języka w różnych kontekstach.

Na polonistyce w Iwano-Frankiwsku korzystam z poniższych form zajęć dydaktycznych podczas nauczania terminologii dialektologicznej.

1. Prowadzenie wykładów i seminariów, na których omawiane są główne terminy z dziedziny dialektologii oraz ich znaczenie i zastosowanie.

Najpierw wyjaśniamy, co to jest dialektologia. Dialektologia to dział językoznawstwa zajmujący się gwarami i dialektami, ich właściwościami gramatycznymi i leksykalnymi, pochodzeniem i wzajemnymi stosunkami. Dialektologia bada mowę wsi: miejscową wymowę wyrazów i zasięg występowania słownictwa charakterystycznego dla pewnego regionu, rzadziej natomiast rozkład kontrastujących ze sobą konstrukcji gramatycznych. Współcześnie zainteresowanie dialektologów obejmuje również mowę mieszkańców dużych skupisk ludzkich, w tym miast (Polański, Nowak 2010: 57). Dialektologia zajmuje się geograficznym zróżnicowaniem języka, a więc badaniem i naukowym opisem dialektów i gwar, tj. mowy ludności wiejskiej (Urbańczyk 1992: 65). Ale współczesna polska wieś w porównaniu z wsią z początku XX wieku różni się w następujących kwestiach (Rak 2023: 4):

- a) inny typ gospodarki: większość mieszkańców wsi nie utrzymuje się z uprawy ziemi, czyli w praktyce m.in. dojeżdża do większych ośrodków miejskich, prowadzi agroturystykę, pracuje w zawodach pozarolniczych. Poza tym inaczej wygląda praca na roli – narzędzia i maszyny używane przed stu laty można znaleźć w skansenach, a ich nazwy już nie występują. Zaciera się różnica między wsią a miastem;
- b) warstwa społeczna chłopów już nie istnieje. O współczesnych mieszkańcach wsi co najwyżej można mówić jako o potomkach chłopów.

Zmiany społeczno-gospodarczo-demograficzne po 1945 r. sprawiły, że nie można dziś mówić o warstwie chłopów (z tego powodu od terminów *lud* i *chłopi* stronią także etnografowie, używając omówienia *mieszkańcy wsi*), a co za tym idzie, wszystko to, co było kiedyś wyróżnikiem wsi (np. agrocentryzm, ludowy system aksjonormatywny, specyficzny typ religijności, obyczajowość i wierzenia ludowe oraz folklor słowny) jest mocno nadwerężone (Rak 2001: 176.);

- c) gwary polskie ulegają dezintegracji na wszystkich poziomach. Gwary jak każdy żywy język ewoluują i tego procesu nie da się zatrzymać. Najlepiej zachowały się gwary na Śląsku i na południu Małopolski, ale i tu wyraźne są interferencje z polszczyzną ogólną potoczną. „Miejsce gwar zajmuje «trzecia jakość», mieszanka gwar i polsz-

czynny potocznej o różnej postaci w różnych regionach, czasem jeszcze z przewagą elementów gwarowych, innym razem już ze śladowym ich udziałem” (Kurek 1990; Topolińska 1990). Dlatego trzeba zaakceptować nowe ujęcie dialektologii, już nie tylko jako badania geografii językowej, lecz jako badania języka wsi, a zwłaszcza tych osób, które mieszkają w danej miejscowości od pokoleń. Dzisiaj warto też badać różnorodność dialektalną zachodzącą w wyniku globalizacji, migracji i zmian społecznych czyli dialekty miejskie. Ze względu na dynamiczne zmiany społeczne i migrację dialekty miejskie ewoluują w interesujący sposób. Badania nad tymi dialektami mogą dostarczyć cennych informacji na temat wpływu urbanizacji na język. Ze względu na wzrost migracji warto też badać dialekty używane przez różne grupy etniczne i imigrantów. Badania te mogą pomóc zrozumieć procesy integracji językowej oraz zachowanie dziedzictwa językowego w nowych środowiskach.

Następnie na zajęciach z dialektologii polskiej wprowadzam studentów w różnorodność dialektów polskich, omawiając historię rozwoju dialektologii polskiej, różnicę między dialektem a językiem ogólnonarodowym, która polega głównie na stopniu standaryzacji i rozpowszechnienia. Język ogólnonarodowy jest odmianą języka, która została ustandaryzowana i uznana za oficjalną formę komunikacji na poziomie narodowym lub międzynarodowym. Jest używany w szkolnictwie, mediach, administracji i instytucjach państwowych.

Język ogólny (inaczej: ogólnonarodowy), czyli ogólna odmiana kulturalna języka narodowego, jest w przeciwieństwie do wszystkich odmian regionalnych i środowiskowych tą odmianą, która upowszechniana przez szkołę, administrację, literaturę i prasę służyć ma jako środek porozumiewania się we wszystkich dziedzinach wszystkich członków narodu, bez względu na płeć, wiek, zawód, pochodzenie społeczne i terytorialne (Urbańczyk 1992: 135).

Język literacki, czyli pisana odmiana języka ogólnego, przeciwstawia się odmianie mówionej, zwanej też językiem potocznym (Urbańczyk 1992: 134). Współcześnie termin *język literacki* bywa także stosowany w znaczeniu szerszym, synonimicznie do terminu *język ogólnopolski (ogólnonarodowy)*, i wtedy traktuje się go jako swego rodzaju przeciwstawienie wobec gwar i dialektów (ludowych, lokalnych, środowiskowych) (Dubisz 2002: 192). Badanie tych różnic może prowadzić do lepszego zrozumienia specyfiki języka literackiego oraz jego relacji z dialektami. Trzeba uzmysłowić studentom, że język literacki jest najbardziej wypracowaną odmianą języka polskiego, jest najlepiej dostosowany do obsługi wszystkich funkcji, jakie język może pełnić. Dialekty ludowe nie pełnią tylu zadań co język literacki, służą do codziennego porozumienia się w sprawach mało skomplikowanych. Należy wyraźnie podkreślić, że różnorodne, nierzadko bardzo ciekawe, odrębności gwarowe nie powstały na skutek jakiegoś „zepsucia” czy „przekręcania” przez ludzi niewykształconych polskiego języka literackiego, języka ogólnego. Nasz język ogólny, literacki powstał właśnie na podłożu określonych dialektów (Wróbel 2006: 7).

Zanim przejdziemy do analizy dialektów, studenci muszą się zapoznać z podstawowymi terminami z zakresu dialektologii: *dialekt, gwara ludowa, narzecze, dialektyzm* i jego rodzaje. Oto ich definicje²:

Dialekt – mowa ludności wiejskiej określonej dzielnicą, regionu. Dialekty występujące na obszarze Polski różnią się zarówno od języka polskiego, jak i między sobą pewnymi właściwościami językowymi – fonetycznymi, fleksyjnymi, składniowymi, słowotwórczymi i leksykalnymi.

Gwara ludowa – mowa ludności wiejskiej jednej wsi, kilku lub kilkunastu. Gwara ludowa różni się od języka ogólnopolskiego i mowy sąsiednich wsi pewnymi cechami fonetycznymi, fleksyjnymi, składniowymi i leksykalnymi. Gwara oznacza coś mniejszego niż dialekt.

Narzecze – jednostka językowa terytorialna i etniczna większa niż dialekt czy gwara.

Dialektyzm – element językowy (wyraz, forma wyrazu, konstrukcja składniowa, zwrot) charakterystyczny dla pewnego dialektu lub gwary. Dialektyzmy dzielą się na: fleksyjne, składniowe, leksykalne i słowotwórcze. Dialektyzm fonetyczny to gwarowa postać (wymawianiowa) wyrazu, np. *ptok, trówa, mlyko, syr, lyst, zyto, cas* zamiast *ptak, trawa, mleko, ser, list, żyto, czas*. Dialektyzm fleksyjny to gwarowa forma wyrazu: *naju, waju, pojedziem* zamiast *nam, wam, pojedziemy*. Dialektyzm frazeologiczny to zwrot językowy charakterystyczny dla określonego dialektu lub gwary: *stary jak chałupa, głupi jak małpa*. Dialektyzm leksykalny to wyraz charakterystyczny dla danego dialektu lub gwary: *watra* – ognisko (podhal.), *gazda* – gospodarz itp.

Następnie analizujemy podstawowe kryteria podziału dialektów – mazurzenie i zjawiska pokrewne (siakanie i kaszubienie), terytorialne różnice w fonetyce międzywyrazowej oraz skrzyżowanie tych izofon, co pozwala wytłumaczyć studentom wydzielenie czterech głównych terytoriów dialektalnych: Wielkopolski (niemazurząca i udźwięczniająca), Pomorza (niemazurząca i ubezdźwięczniająca), Mazowsza (mazurząca i ubezdźwięczniająca), Małopolski wraz z większą częścią Śląska (mazurząca i udźwięczniająca). Charakterystyka fonetycznych cech (izofon) w gwarach polskich z zakresu konsonantyzmu (asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych miękkich; wymowa spółgłosek wargowych twardych; spółgłoski przedniojęzykowe, zachowanie elementu drżącego przy wymowie *r'*, wymowa *l, t*; realizacja grup spółgłoskowych *śr, źr*; spółgłoski tylnojęzykowe), wybrane zagadnienia z zakresu wokalizmu (wymowa samogłosek w nagłosie; samogłoski *i-y*; kontynuanty dawnych samogłosek długich; samogłoski nosowe w dialektach; kontynuanty dawnych spółgłosek zgłoskotwórczych w dialektach polskich; odstępstwa od przegłosu; oboczności *ja-je, ra-re*), analiza fleksji, deklinacji rzeczowników, kategorii męskoosobowości

---

² Definicje terminów podają za: S. Urbańczyk red. 1992. *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum.

w dialektach, rodzaju, deklinacji zaimkowo-przymiotnikowej, koniugacji i końcówek koniugacyjnych czasowników pozwala studentom zrozumieć różnice między dialektami czy też między dialektami a językiem literackim.

O budowie słowotwórczej wyrazów gwarowych mówimy w ścisłym powiązaniu z zagadnieniami słowotwórstwa polskiego w ogóle. Różnice w zakresie słowotwórstwa pomiędzy gwarami a językiem literackim sprowadzają się właśnie głównie do występowania w gwarach sufiksów nieużywanych w języku literackim, do większej produktywności w gwarach niektórych sufiksów (*-acko*, *-elak*), w języku literackim mniej produktywnych (*-aszek*, *-ula*, *-el*, *-ba*), do większej swobody w tworzeniu formacji form zdrobniałych.

2. Ćwiczenia praktyczne, podczas których studenci mogą stosować poznane terminy dialektologiczne do analizy tekstów: po przesłuchaniu nagrania³ mogą spróbować przeczytać tekst, porównać teksty z różnych regionów Polski, scharakteryzować dialektalne osobliwości (fonetyczne, morfologiczne, leksykalne, słowotwórcze). Samo poprawne odczytanie tekstu nie jest zadaniem łatwym, zwłaszcza dla studentów ukraińskich. Tym trudniejsza jest interpretacja tekstu i wykonanie poleceń zawartych w ćwiczeniach bez pomocy wykładowcy. Bardzo ważne jest to, że studenci mogą korzystać z kompendium multimedialnego, dzięki któremu można i odsłuchać tekst dialektalny, i jednocześnie go odczytać. Można także odsłuchać tekst kilka razy, jeżeli jest coś niezrozumiałego.

3. Prace domowe. Bardzo ważne jest zadawanie zadań domowych, które wymagają zastosowania poznanych terminów dialektologicznych do analizy konkretnych materiałów. W domu studenci mogą opracować podobną analizę tekstu, jak to robili na ćwiczeniach.

4. Projekty badawcze: spróbować zapisać tekst, słuchając jego nagrania, stosując transkrypcję fonetyczną lub półfonetyczną, następnie dokonać analizy. W tekście studenci mogą analizować osobne zjawiska fonetyczne albo analizować tekst według schematu: czy jest mazurzenie; udźwięczniająca czy ubezdźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa; osobliwości w wymowie spółgłosek i samogłosek; jakie występują końcówki rzeczowników, przymiotników, zaimków; czy są formy męsko-osobowe; jakie są zakończenia czasowników w czasie przeszłym; jakie nowe nazewnictwo występuje w tekście (wymienić izoleksy).

5. Udzielanie studentom indywidualnych konsultacji, podczas których mogą omawiać trudności związane z terminologią dialektologiczną i uzyskiwać dodatkowe wyjaśnienia.

---

³ Korzystamy z tekstów: *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe* pod red. H. Karaś, Warszawa 2010; https://www.google.com/search?q=dialekty+i+gwary+polskie+halina+kara%C5%9B&rlz=1C1CHBD_ruUA878UA878&oq=Dialekty+i+gwary+polskie&aqs=chrome.1.69i57j6

3. SPECYFIKA NAUCZANIA DIALEKTOLOGII W PRAKTYCE GLOTTODYDAKTYCZNEJ

1. Zapoznanie się z różnorodnością dialektalną: omówienie głównych cech dialektów polskich.
2. Analiza tekstów dialektalnych. Wykorzystanie autentycznych materiałów do zrozumienia różnic w wymowie, gramatyce i słownictwie.
3. Ćwiczenia ze słuchu: organizacja praktycznych zadań, w których studenci słuchają nagrań mówionych w różnych dialektach i próbują zrozumieć ich treść.
4. Ćwiczenia pisemne: zadawanie zadań pisemnych, w których studenci próbują napisać teksty w różnych dialektach, aby lepiej zrozumieć ich strukturę i cechy charakterystyczne.

5. Wykorzystanie technologii: użycie nowoczesnych narzędzi, takich jak interaktywne mapy dialektów czy multimedia, do prezentacji materiałów dialektologicznych.

Dialektologia odgrywa istotną rolę w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Rozumienie różnorodności językowej ułatwia nauczanie i uczenie się, eliminując potencjalne bariery komunikacyjne. Już na drugim roku studiów studenci biorą udział w różnych programach wymiany studenckiej i wyjeżdżają na polskie uczelnie na semestralne studia, na letnie szkoły, gdzie mają możliwość kontaktu z językiem polskim na co dzień. Właśnie w ten sposób mogą porównywać różnice w wymowie, słownictwie, gramatyce i kulturze komunikacyjnej. Dialektologia może pomóc lepiej zrozumieć kulturę, historię i zróżnicowanie społeczne kraju, którego języka się uczą. Badanie dialektów może dostarczyć cennych informacji na temat lokalnych tradycji, zwyczajów, sposobów życia. Ważnym elementem jest wspieranie autentyczności językowej. Na zajęciach korzystamy z autentycznych dialektalnych materiałów językowych, takich jak filmy, nagrania, teksty literackie, aby uczyć studentów prawdziwego języka używanego w różnych kontekstach społecznych i regionalnych. Dialektologia może pełnić istotną rolę w doskonaleniu procesu nauczania i uczenia się języka polskiego poprzez uwzględnienie różnorodności językowej i kulturowej oraz dostosowanie metod nauczania do potrzeb studentów.

Studenci poloniści muszą zapoznać się z problematyką dialektologiczną również dlatego, że wiele wspólnego mają dialektologia i literatura, dialektologia i folklor. Pisarze często używają regionalnych dialektów jako narzędzia charakteryzowania postaci czy środowiska. Dialekty mogą nadawać tekstowi autentyczność i charakter kulturowy. W procesach stylizacyjnych, występujących w codziennej komunikacji językowej, nadawca nie musi się ograniczać tylko do funkcjonalnych stylów polszczyzny ogólnej; może sięgać do nieogólnopolskich stylów mówionych: regionalne odmiany polszczyzny, dialekty ludowe, gwary środowiskowe i miejskie, artystyczny styl folkloru (Dubisz 1996: 14). Teksty literackie mogą stanowić cenne źródło dla dialektologów, umożliwiając analizę różnorodności językowej w różnych regionach i okresach. W rezultacie literatura i dialektologia współtworzą dziedzinę badań, które

mogą wzajemnie się uzupełniać i wzbogacać, pozwalając na głębsze zrozumienie języka, kultury i historii.

Gwara jest ściśle związana z folklorem, ze zwyczajami, z drewnianym budownictwem, z dawniejszą wiejską gospodarką, z rzemiosłami, z narzędziami, ubiorami, które odeszły w przeszłość. Jest związana z tradycyjną kulturą ludową – duchową i materialną – i z nią musi dzielić swój los (Kucała 2001: 198). Główną tezą pracy J. Bartmińskiego⁴ *O języku folkloru* (1973) jest to, że gwara jest naturalną, wyjściową bazą dla języka folkloru i że język folkloru jest artystyczną gwarą.

Dialektologia ma istotny związek z poznaniem kultury i historii Polski. Dialekty stanowią istotną część dziedzictwa kulturowego Polski. Badając dialekty, można odkryć różnorodność kulturową regionów, poznać tradycje, zwyczaje oraz lokalne sposoby wyrażania myśli i emocji. Analiza różnic dialektalnych może ujawnić wpływy historyczne, migracyjne, kontakty językowe i inne czynniki, które kształtowały język w poszczególnych regionach oraz wyjaśnić relacje międzykulturowe między różnymi grupami etnicznymi czy społecznymi w Polsce. Analiza dialektów może pokazać, jakie wpływy miały na siebie nawzajem różne grupy w różnych regionach.

4. PODSUMOWANIE

Wiedza z zakresu dialektologii odgrywa ważną rolę w rozwoju umiejętności językowych studentów polonistów.

1. Omówienie znaczenia dialektów jako części kultury językowej ma na celu zrozumienie roli dialektów w procesie uczenia się języka polskiego jako obcego przez studentów.
2. Zajęcia z dialektologii pozwalają na uczestnictwo w różnorodnych formach komunikacji (przez dostosowanie się do różnych środowisk społecznych i sytuacji komunikacyjnych) i rozwijanie umiejętności adaptacji językowej w zależności od kontekstu dialektalnego.
3. Dialekty wzbogacają słownictwo przez poznanie różnorodnych form wyrazowych i zwrotów charakterystycznych dla poszczególnych dialektów.
4. Kształtują się umiejętności rozumienia ze słuchu przez treningi rozpoznawania różnic w wymowie i akcencie w różnych dialektach oraz rozumienie języka mówionego w zróżnicowanych środowiskach lingwistycznych.
5. Studenci uczą się różnic gramatycznych przez analizę różnic w budowie zdań i konstrukcji gramatycznych w różnych dialektach. Rozwijają to umiejętność odróżniania struktur gramatycznych używanych w dialektach od norm gramatycznych języka ogólnego.

⁴ J. Bartmiński 1973, *O języku folkloru*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum.

Dialektologia polska odgrywa ważną rolę w edukacji filologów polonistów, w uczeniu się języka polskiego, historii polskiej, kultury i tradycji. Filologiczne dyscypliny są ze sobą ściśle powiązane, więc bardzo ważne jest zrozumienie historii narodu, historii języka i gramatyki historycznej, zróżnicowania językowego oraz poznanie folkloru, tradycji i kultury kraju. Poznawanie różnorodności językowej w Polsce sprzyja przygotowaniu studentów do nauczania języka w różnych kontekstach, pozwala zrozumieć różnice dialektalne w języku polskim, co może mieć znaczenie dla badań lingwistycznych, literaturoznawczych i kulturoznawczych. Kurs dialektologii polskiej powinien pomóc studentom polonistyki w uświadomieniu sobie, że istnieją systemy komunikacji inne niż język literacki.

Bibliografia

- Bartmiński, J. 1973. *O języku folkloru*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bodnarowska-Kobylińska, J. 1972. Dialektologia i dialektyzacja na lekcjach języka polskiego w szkole średniej. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny 44. Prace z Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego 2*, s. 91–101. Online: <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/1171-6/3949/08--Dialektologia-i-dialektyzacja-Bodnarowska-Kobylińska.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 11.03.2024].
- Dejna, K. 1993. *Dialektologia polska*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dubisz, S. 2002. *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, analizy)*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dubisz, S. 1996. O stylizacji językowej. *Język Artystyczny 10*, s. 11–23.
- Handke, K. 1986. Dialektologia i inne nauki. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica 12*, s. 37–46.
- Karaś, H. red. 2010. *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. Online: https://www.google.com/search?q=dialekty+i+gwary+polskie+halina+kara%C5%9B&rlz=1C1CHBD_ruUA878UA878&oq=Dialekty+i+gwary+polskie&aqs=chrome.1.69i57j6 [dostęp: 15.03.2024].
- Klemensiewicz, Z. 2002. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kucała, M. 2001. *Gwary i regionalne odmiany polszczyzny w XX wieku*. W: *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda. Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”.
- Polański, E., Nowak, T. 2010. *Leksykon wiedzy o języku polskim*. Kraków: Wydawnictwo PETRUS.
- Rak, M. 2021. Dialektologia wobec zmian językowych na polskiej wsi. Jak mogłoby wyglądać nowe spojrzenie? *Studia linguistica. Pedagogicae Cracoviensis 16*, s. 173–184.
- Rak, M. 2023. Dialektologia i socjolingwistyka – nowe ujęcie w nowych warunkach językowych Polski. *Język Polski 3*, s. 5–15. Online: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewBy-FileId/1052419> [dostęp: 23.04.2024].
- Taszycki, W. 1956. Co to jest dialektologia historyczna? *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego IX. Prace Językoznawcze 2*, s. 59–71.
- Topolińska, Z. 1990. Charakterystyka i dynamika językowych procesów integracyjnych w powojennej Polsce. *Socjolingwistyka 9*, s. 29–35.

- Urbańczyk, S. red. 1992. *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wróbel, A. 2006. O wpływach dialektu mazowieckiego na gwary pograniczne – Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. *Notatki Płockie* 2/207, s. 7–16.

***Specyfika nauczania dialektologii na polonistyce w Iwano-Frankiwsku
w perspektywie glottodydaktycznej***

Streszczenie

W artykule omówiono specyfikę nauczania dialektologii polskiej i terminów z zakresu dialektologii w kontekście nauczania studentów polonistyki na Przykarpaccim Narodowym Uniwersytecie im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku. Ta wiedza ma pomóc studentom w zrozumieniu różnorodności językowej w Polsce i w przygotowaniu ich do nauczania języka w różnych kontekstach, ma pomóc w zrozumieniu różnic dialektalnych w języku polskim, co może mieć znaczenie dla badań lingwistycznych, literaturoznawczych i kulturoznawczych. Kurs dialektologii polskiej powinien pomóc studentom polonistyki w uświadomieniu sobie, że istnieją systemy komunikacji inne niż język literacki, przekonać ich, że gwara nie jest gorszym systemem komunikacji, lecz innym. Studiowanie dialektologii ułatwia zrozumienie procesów rozwojowych, które zaszły w historii polszczyzny i zachodzą w języku współczesnym.

Słowa kluczowe: dialektologia – dialekt – gwara – język ogólnonarodowy – dialektyzacja – glottodydaktyka – terminy.

***The specificity of teaching dialectology to students of Polish studies in Ivano-Frankivsk:
A glottodidactic perspective***

Summary

The article discusses the specificity of teaching Polish dialectology and dialectology terms in the context of teaching students of Polish Studies at the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University in Ivano-Frankivsk. This knowledge is expected to help students understand the linguistic diversity in Poland, and prepare them to teach the language in different contexts. It is also intended to boost their understanding of dialectal differences in the Polish language, which may be relevant to linguistic, literary, and cultural studies. A course in Polish dialectology should help the students realise that there are other systems of communication than the literary language, to convince them that dialect is not an inferior system of communication, but simply a different one. Studying dialectology also facilitates the understanding of developmental processes that have taken place over the history of Polish, and those that are taking place in the contemporary language.

Keywords: dialectology – dialect – local dialect – national language – dialectization – glottodidactics – terms.

Trans. Marta Falkowska